

La Gramàtica de la llengua catalana, l'Ortografia catalana i els recursos lingüístics de l'Institut d'Estudis Catalans

PREÀMBUL

Les Jornades que la Secció Filològica celebra, des de fa uns anys, en localitats diverses del seu àmbit d'actuació tenen un doble objectiu: que l'acadèmia conegui de primera mà l'activitat cultural que es desenvolupa per tot el territori i que els parlants de la llengua siguin informats de les accions de la Secció Filològica sobre normativa lingüística i altres projectes de recerca i de difusió. En aquesta segona direcció s'inscriu aquesta comunicació, presentada a les Jornades celebrades a Balaguer els dies 9 i 10 de juny de 2017.

Es tracta, doncs, d'una comunicació de caràcter institucional, de la qual la so-tasignada només ha estat la redactora material.

En aquest text trobareu una versió escrita dels continguts que s'hi van presentar oralment, organitzats en quatre apartats: en els dos primers presentarem de manera succinta les dues grans novetats de l'obra normativa que s'han publicat darrerament, la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016) i l'*Ortografia catalana* (2017); en el tercer farem conèixer el projecte de l'Acadèmia Oberta, constituït per tres finestres virtuals obertes cap a grups de professionals implicats directament en el debat, la difusió i la implantació de la normativa (dels mitjans de comunicació, de la docència i de la creació i l'edició), i en el darrer apartat ens referirem a d'altres projectes que s'han completat darrerament o que són en fases molt avançades d'elaboració.

LA FUNCIO DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA

Per a entendre la motivació de les novetats normatives i de la resta de projectes que presentem aquí, cal recordar quina és la missió social de la Secció Filològica, des de la seva fundació fins avui:

La missió de la Secció Filològica, o institut filològic, serà estudiar científicament la nostra llengua, inventariar el seu lèxic, fer-ne el diccionari y fomentar el seu ús y imperi dins y fóra de la nostra terra. A les reunions destinades a prendre acords definitius, donant normes ortogràfiques o d'altra mena al català, hauran d'esser convocats els membres de les altres Seccions o branques de l'Institut.

Dictamen acord d'ampliació de l'Institut d'Estudis Catalans (1911)

Com podem observar en l'acord en què l'Institut d'Estudis Catalans va incorporar una secció dedicada a la llengua, l'aprovació definitiva de la normativa lingüística és responsabilitat del Ple de l'Institut i queden reservades a la Secció Filo-

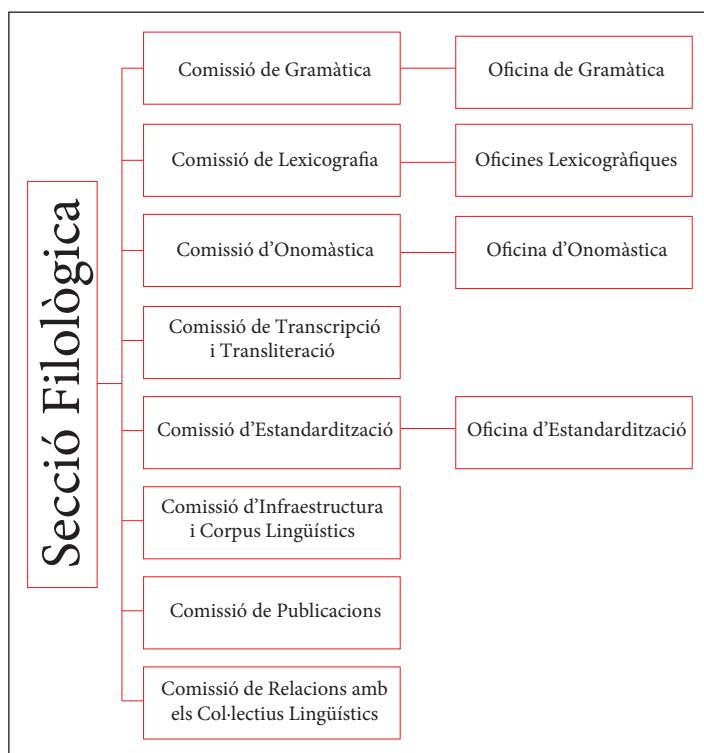

FIGURA 1. Organització de la Secció Filològica de l'IEC.

lògica totes les feines relacionades amb la preparació de l'obra normativa, a més d'altres estudis científics sobre la llengua, la creació de recursos lingüístics i el foment de l'ús. Són tasques de la Secció Filològica:

1. Ordenar l'estructura de la Secció Filològica: projectes, comissions, grups de treball i oficines.

2. Difondre l'obra normativa i promoure la cooperació amb els col·lectius de la llengua com a col·laboradors més estrets en la construcció de l'estàndard i la difusió de la normativa.

Tal com podeu observar a l'organigrama (figura 1), els treballs s'organitzen en diverses comissions, formades per membres de la Secció, amb el suport d'una sèrie d'oficines, en què treballen tècnics lingüistes amb molta dedicació.

LA NOVA GRAMÀTICA DE LA LLENGUA CATALANA (2016)

Les llengües canvien naturalment, i els creadors de recursos gramaticals i lexicogràfics han d'estar amatents a aquesta evolució. En aquesta línia, els responsables de la normativa d'una llengua també ho han de fer, tot escatint quins canvis provenen de l'evolució natural de la llengua, quins responen a noves necessitats expressives dels parlants i quins són simplement resultat de la pressió diglòssica que pateix una llengua minoritzada com la nostra. La necessitat social de disposar d'una gramàtica normativa que donés resposta a totes aquestes qüestions era evident en el cas de la llengua catalana, ja que la gramàtica normativa de què disposàvem fins ara era la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra, de 1918, reeditada l'any 1933 i que s'havia reimprès en edició facsímil l'any 1995. Molts anys sense novetats, massa anys sense resposta a algunes qüestions que debatien, sobretot, els professionals de la llengua.

La nova *Gramàtica de la llengua catalana* (2016) s'ha construït a partir dels trets definitoris següents:

— És una obra institucional, de l'Institut d'Estudis Catalans; no és una obra d'un autor.

— És una obra participativa perquè, a banda dels acadèmics i dels tècnics que hi han treballat directament, han pogut revisar-la, i també fer-hi comentaris i esmenes, altres lingüistes de prestigi reconegut, professionals de la llengua d'organismes externs i la resta de membres de l'Institut.

— És una gramàtica coherent amb el model de llengua de l'Institut d'Estudis Catalans, a què ens referirem més endavant.

— És una gramàtica que representa una relació nova entre la prescripció i la descripció, ja que presenta la norma a través de la descripció dels fets lingüístics.

— Es fa ressò de la variació diatòpica, la variació diastràtica i la variació diafàsica, tot apellant a les varietats dialectals i als registres funcionals quan presenta

molts dels fenòmens lingüístics. És una gramàtica de referència per a tot el domini lingüístic i per a les situacions comunicatives més freqüents.

— És una gramàtica que posa èmfasi en la sintaxi de la llengua, sobretot si la comparem amb l'obra de Fabra, i reflecteix els avenços que els lingüistes han fet en l'estudi de fenòmens sintàctics en les darreres dècades. De fet, els apartats de sintaxi cobreixen el 66 % del contingut de la gramàtica, enfront del 25 % reservat per a la morfologia i el 9 % per als temes de fonètica i fonologia.

— És una gramàtica extensa, de 1.480 pàgines. És, per tant, una obra de referència bàsica, fonamental per als experts i de la qual sortiran altres obres derivades per a públics més amplis, com veurem en el darrer apartat d'aquest text.

— Presenta la informació en dos cossos de lletra (lletra grossa i lletra menuda), que distingeixen els continguts principals d'altres acotacions complementàries, d'abast més restringit.

A banda de la feina de totes les persones implicades en l'elaboració d'aquesta gramàtica, que podeu consultar en la introducció de l'obra, cal reconèixer sobretot la composició de la Comissió de Gramàtica de la Secció Filològica, que va començar a treballar en aquest projecte ja el 1995: Gemma Rigau (presidenta de la Comissió i codirectora de l'obra), Manuel Pérez Saldanya (director de l'Oficina de Gramàtica i codirector de l'obra), Joan A. Argenter, Antoni M. Badia i Margarit (†), Jordi Carbonell (†), Maria Josep Cuenca, Albert Jané, Isidor Marí, Joan Martí i Castell, Vicent Pitarch i Joan Solà (†).

Dèiem més amunt que la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016) manté una coherència estricta amb el model de llengua de l'Institut d'Estudis Catalans, segons l'acord adoptat per la Secció Filològica de data 2 de juliol del 2010. El model lingüístic de la institució es pot sintetitzar en els punts següents:

— És un model composicional, que recull solucions de les cinc grans varietats dialectals de la llengua (central, valencià, baleàric, septentrional i nord-occidental) i les tracta equitativament, per tal que tots els parlants s'hi sentin representats.

— És un model que preveu la variació diastràtica o funcional, a partir d'indicacions sobre el registre (*formal, informal i col·loquial*) i sobre la modalitat (*oral i escrit*).

— És un model que accepta el polimorfisme, que preveu formes alternatives per a un mateix fenomen, unes vegades amb prioritització d'una forma davant d'una altra i, unes altres, sense prioritització.

— Tot i la concepció de la llengua comuna com un sistema variat, les obres normatives no poden aplegar totes les formes possibles; per tant, s'hi imposa una selecció ordenada dels usos descrits i prescrits, amb equilibri entre convergència i especificitat, a partir de criteris de freqüència o de representativitat, entre d'altres.

D'acord amb aquest model, la gramàtica presenta els fets lingüístics comparats o restringits dialectalment o funcionalment, tot indicant-ne el grau d'ade-

quació a cada situació comunicativa i partint de la descripció dels fets reals per arribar a la prescripció, amb marques d'orientació (*acceptar/acceptable, recomanar/recomanable, admetre/admissible, adequat, preferir/preferent/preferible*, etc.) i de freqüència d'ús (*usual, habitual, restringit, general, residual, marginal, estrany*, etc.).

Per a il·lustrar aquest apartat, reproduïm a continuació un parell d'exemples de la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016) que reflecteixen el model composicional i quatre exemples més que mostren algunes de les novetats normatives:

— En posició àtona, tots els parlars presenten un sistema vocàlic reduït, és a dir, amb menys vocals que en el sistema tònic. Els més generals són el sistema de la majoria dels parlars orientals, reduït a tres vocals ([i], [ə] i [u]), i el dels parlars occidentals, reduït a cinc vocals ([i], [e], [a], [o] i [u]) [...]. Tots aquests sistemes són plenament acceptables en qualsevol registre dels parlars respectius. [p. 39-40]

— En les formes flexives en què el radical va seguit de la marca de plural -s, la nasal s'ha perdut en bona part de l'àmbit lingüístic (*homes, verges, joves, orfes, ases*), però es conserva amb més o menys vitalitat en nord-occidental, en valencià, en eivissenc, en el parlar del Camp de Tarragona i en alguerès: *hòmens, vèrgens, jóvens, òrfens, àsens*. En aquests parlars, les formes de plural amb nasal són acceptables en tots els registres. [Informació derivada del contingut de les p. 176-177]

— En nord-occidental i en valencià, és bastant general la pronúncia de [a] en comptes de [e] en la síl·laba travada inicial, especialment en mots que comencen per *en, em* i *es* (*encetar, embut, escoltar*) i en altres com *sencer* i *llençol*. [p. 50]

— Present de subjuntiu: 1 *jagui*, 2 *jaguis*, 3 *jagui*, 6 *jaguin* (nord-occidental). [p. 302]

— En la llengua parlada, les formes *meva, teva* i *seva* predominen, a grans trets, en l'àrea oriental, i *meua, teua* i *seua*, en l'occidental, com també en el septentrional, i són, respectivament, les formes habituals en la llengua escrita culta de cadascuna d'aquestes àrees. [p. 609]

— En nord-occidental, els verbs inacusatius no manifesten concordança en nombre amb el subjecte postverbal format per un sintagma nominal indefinit o escarrit en plural: *Caldrà més caixes de pomes; Cau pedres* (§§ 21.4e i 21.4.2). D'altra banda, també en les construccions pronominals amb subjecte indefinit (*es*) hi ha falta de concordança en nombre amb el sintagma nominal en plural (§ 23.3.1d): *Últimament s'edita més llibres* (cf. *Últimament s'editen més llibres*); *Ara es fabrica teles molt fines* (cf. *Ara es fabriquen teles molt fines*). [Informacions extretes de les p. 847-853 i 896-897]

LA NOVA ORTOGRAFIA CATALANA (2017)

La redacció de la *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC) va implicar la conveniència de publicar una nova versió de l'ortografia, sobretot en ocasió del primer centenari (2013) de les *Normes ortogràfiques* de l'IEC. Entre les raons fonamentals, hi havia la dispersió dels materials que formen la normativa vigent fins ara. L'alternativa ha estat aplegar en un sol tractat:

a) L'ortografia fundacional, reflectida a les *Normes ortogràfiques* (1913).

b) Les rectificacions que hi feu el mateix Pompeu Fabra al *Diccionari ortogràfic* (1917-1931) i al *Diccionari general de la llengua catalana* (1932).

c) Els retocs introduïts després de Fabra, sobretot en les edicions posteriors del diccionari normatiu i altres acords de la Secció.

d) La legislació ortogràfica de la Secció Filològica produïda d'ençà del 1984, en la darrera etapa de l'Institut d'Estudis Catalans, recollida parcialment a la publicació *Documents normatius* (1962-1996).

El grup de treball de l'*Ortografia catalana*, sota la coordinació de Vicent Pitarch, també ha estat format per Albert Jané, Joan Martí i Castell, Brauli Montoya i Mila Segarra, amb el suport tècnic de David Ordóñez.

Tenint en compte els valors *social* i *simbòlic* de l'ortografia, la Secció Filològica hi actua amb prudència. Per això no ha retocat l'ortografia en aspectes que el mateix Fabra considerava millorables. És una obra de continuïtat amb la tradició fabriana, que segueix els quatre principis bàsics següents:

— Ortografia nacional.

— Recurs a l'etimologia en cas de grafia dubtosa i en cultismes.

— Observació del comportament de les altres llengües romàniques.

— Intent de reducció de la complexitat en la formulació i l'aplicació de normes.

Les novetats normatives en matèria d'ortografia es limiten als aspectes que sintetitzem en el quadre següent:

<i>Novetats de l'Ortografia catalana (2017)</i>	<i>Exemples</i>
Representació dels sons ròtics en paraules prefixades o compostes	<i>arrítmia, correferent, erradicar, cefalorraquidi, ornitorrinc, otorrinolaringòleg</i>
Ús del guionet	<i>ex-directora general, manifestació pro-dret de vaga, art no-figuratiu</i>
<i>e</i> epentètica en compostos	<i>angioespasme, arterioesclerosi, corticoesteroide, termoestable</i>
Reducció de l'accent diacrític a quinze casos	<i>bé/be; déu/deu; és/es; mà/ma; més/mes; món/mon; pèl/pel; quèl/que; sé/se; sí/si; sòl/sol; són/son; té/te; ús/us; vós/vos</i>

EL PROJECTE DE L'ACADÈMIA OBERTA

Un dels objectius programàtics de l'actual Consell de Govern de la Secció Filològica, presidit per M. Teresa Cabré, ha estat posar en marxa accions que permetin mantenir unes vies de comunicació regulars i actives amb els diversos col·lectius professionals que participen en el debat públic de la normativa i que exerceixen un paper fonamental en la difusió de l'obra normativa i en la implantació social de l'estàndard: els mitjans de comunicació, l'ensenyament i el conjunt heterogeni format pels escriptors, els traductors, els editors i els assessors lingüístics. Totes aquestes accions configuren el projecte de l'Acadèmia Oberta, sota la coordinació de Màrius Serra.

La primera Acadèmia Oberta, adreçada als responsables lingüístics dels mitjans de comunicació audiovisuals i de la premsa escrita i coordinada per Oriol Camps, es va presentar al juny del 2015, i des d'aleshores organitza reunions presencials periòdiques i manté una plataforma web (figura 2) des d'on una cinquantena de participants de més de vint mitjans diferents debaten qüestions lingüístiques no resoltes a la normativa i les traslladen a les comissions pertinents de la Secció.

L'any 2016 es va iniciar la segona Acadèmia Oberta, adreçada als ensenyants de primària i secundària. En aquest cas, i tenint en compte el nombre elevat de possibles participants, es va optar per organitzar una sèrie d'actes presencials

The image shows a screenshot of the website 'Acadèmia Oberta als Mitjans de Comunicació' (Secció Filològica, Institut d'Estudis Catalans). The page features a navigation menu with items like 'PORTADA', 'ENTRADES', 'LA NOVA GRAMÀTICA DE L'IEC', 'LA QÜESTIÓ GRAMATICAL DEL MES', 'ORTOGRAFIA', 'PRESENTACIÓ', and 'QUI HI HA'. The main content area includes a large photo of a meeting titled 'Trobada 2017' with the date '31 de maig del 2017 al matí'. To the right of the photo is a list of 'Resolucions de la Comissió de Lexicografia' with terms like 'vivable/invivable', 'bevbler/fruïta seca', 'contempliar/de calat', 'disseccionar', and 'subratllat'. Below the photo is the article title 'La prescripció a la GIEC' and a short introductory text. On the right side, there are sections for 'Entrades recents' and 'Comentaris recents' with a list of recent posts and comments.

FIGURA 2. Web de l'Acadèmia Oberta als Mitjans de Comunicació (<http://www.iec.cat/llengua/aomc.asp>).

distribuïts territorialment per a presentar el projecte de l'Acadèmia Oberta als Ensenyants, la nova *Gramàtica de la llengua catalana* (2016) i l'*Ortografia catalana* (2017). Del 30 de maig a l'1 de juny es van celebrar les tres primeres sessions a Mallorca, Menorca i Eivissa, coorganitzades amb la Direcció General de Política Lingüística i la Direcció General de Formació Professional i Formació del Professorat del Govern de les Illes Balears; i entre el setembre i l'octubre del 2016 es van celebrar divuit sessions en diverses comarques de Catalunya, adreçades separatament a mestres de primària o a professors de secundària, i en cooperació amb el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Després d'aquestes presentacions inicials, s'han organitzat també una sèrie de cursos específics sobre les novetats normatives per a professors a les Illes, a càrrec de Nicolau Dols, i a Catalunya, mitjançant el Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats.

Al final del 2016 es va engregar també la plataforma web de l'Acadèmia Oberta als Ensenyants (figura 3), que té cent cinquanta persones registrades. A la plataforma hi ha propostes de debat plantejades des de la coordinació i l'agenda de les activitats organitzades, i també conté la publicació en línia de materials informatius. La coordinació de l'Acadèmia Oberta als Ensenyants és a càrrec d'Anna Bartra des del febrer del 2018 i anteriorment se'n va ocupar Mercè Lorente.

La darrera Acadèmia Oberta, que ha entrat en funcionament l'abril del 2017, està pensada per al col·lectiu format per escriptors, traductors i correctors, i en el

FIGURA 3. Web de l'Acadèmia Oberta als Ensenyants (<http://aoe.iec.cat>).

FIGURA 4. Web de l'Acadèmia Oberta als Escriptors, Traductors i Correctors (<http://www.iec.cat/llengua/aeotic.asp>).

moment d'edició d'aquest text ja tenia cent cinquanta persones inscrites. Després de l'acte de presentació, que va omplir la Sala Puig i Cadafalch de l'Institut d'Estudis Catalans, també s'ha obert un lloc web (figura 4) on els professionals inscrits poden discutir entre ells, i amb la participació de membres de la Secció Filològica, sobre qüestions gramaticals, lexicogràfiques i d'onomàstica. L'Acadèmia Oberta als Escriptors, Traductors i Correctors està coordinada per August Bover.

ALTRES OBRES NORMATIVES I DE RECERCA

La Secció Filològica treballa també en el manteniment i la creació d'altres recursos, amb el suport de les diverses comissions i oficines tècniques relacionades.

La versió en línia de la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* (2007) s'actualitza periòdicament amb noves entrades, esmenes necessàries d'articles i, a més, amb l'adequació del contingut a les novetats de la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016) i l'*Ortografia catalana* (2017).

El Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC) ha estrenat una nova via d'accés simplificada (<https://ctlc.iec.cat>), que presenta un avantatge, el qual també s'ha incorporat a la resta de recursos en línia: la navegació d'un recurs a un altre. En la figura 5, a la dreta, podem observar uns botons que ens permeten anar directament a les entrades respectives de la mateixa forma dins del *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC2), del *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* (DDL), del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), del *Diccionari de sinònims* i del portal CIT (Terminologia de Ciències i Tecnologia).

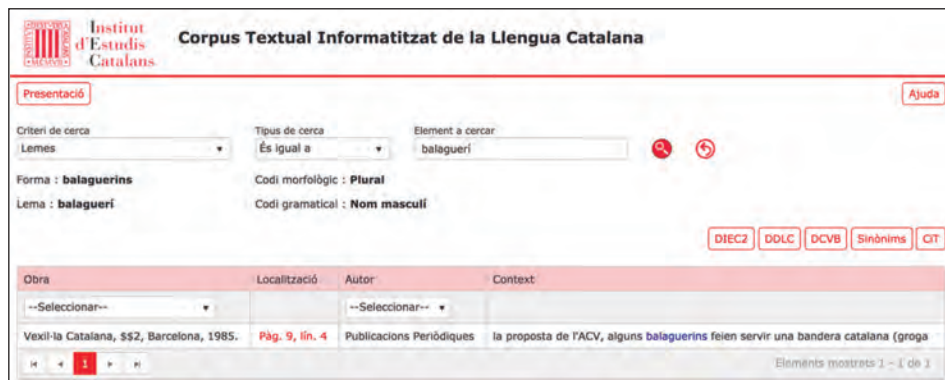

FIGURA 5. Nou accés simplificat del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana.

Un altre gran projecte que s'ha acabat darrerament és el *Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears*, dirigit per Joan Miralles, i que ha rebut el suport del servei informàtic de l'Institut d'Estudis Catalans en la construcció del portal en línia (<http://notib.recerca.iec.cat/>).

Per acabar aquesta presentació de les activitats de la Secció Filològica, no voldríem deixar d'esmentar dues obres cabdals que són en curs d'elaboració, molt avançades, i que esperem poder presentar-vos ben aviat:

— *Gramàtica essencial de la llengua catalana*. Versió reduïda en format digital de la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016). Direcció: Maria Josep Cuenca. Previsió: 2018-2019.

— *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana*. Versió breu en format imprès de la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016). Direcció: Maria Josep Cuenca. Previsió: 2018-2019.

MERCÈ LORENTE
Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans